

Ψυχολογική υποστήριξη και στιγματισμός στο στρατιωτικό περιβάλλον: Διερευνώντας το πεδίο για τους στρατεύσιμους θητείας, τα εκπαιδευόμενα στελέχη και τα μόνιμα στελέχη του Στρατού Ξηράς

Καραμανάλη Βασιλική
Λέκτορας Ψυχολογίας
Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων

Παπαχριστόπουλος Κωνσταντίνος
Ειδικός Επιστήμονας
Κοινωνικής Ψυχολογίας
Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων

Εισαγωγή

Η αναγκαιότητα ύπαρξης δομών ψυχολογικής υποστήριξης στο στρατιωτικό περιβάλλον καθίσταται απαραίτητη καθώς συμβαίνουν συνεχείς αλλαγές, έντονη σωματική καταπόνηση και στρες, προσαρμογές που φορτίζουν το άτομο με ψυχικό βάρος και διαρκείς εντάσεις (Matthews, 2014).

Το στρατιωτικό προσωπικό και οι βετεράνοι δεν αναζητούν ψυχολογική βοήθεια:

✓ ο στιγματισμός που συνοδεύει αυτή τη διαδικασία είναι πολύ συχνός για το στρατιωτικό προσωπικό (Greene-Shortridge et al., 2007)

✓ το ενδεχόμενο, να επηρεαστούν η κοινωνική θέση και οι σχέσεις με τους συναδέλφους τους, κάνει τα άτομα να διστάζουν στην απόφαση της αναζήτησης βοήθειας από τον ειδικό ψυχικής υγείας (Kim et al. 2011).

Στιγματισμός από την αναζήτηση βοήθεια από τους ειδικούς ψυχικής υγείας

Στιγματισμός είναι η αντίληψη ότι υπάρχει ένα ψεγάδι που καθιστά το άτομο μη αποδεκτό κοινωνικά εξαιτίας προσωπικών ή σωματικών χαρακτηριστικών (Blaine, 2000).

Υπάρχουν δύο είδη στιγματισμού:

- ο αυτο-στιγματισμός και
- ο κοινωνικός στιγματισμός (Corrigan, 2004).

Τα άτομα, αποφεύγοντας την φροντίδα από τους ειδικούς ψυχικής υγείας, αποφεύγουν να χαρακτηριστούν ως **ψυχικά ασθενείς** και το δευτερογενές τους όφελος είναι να **αποφύγουν να νιώσουν άσχημα** για τον εαυτό τους.

Ο κοινωνικός στιγματισμός που σχετίζεται με την αναζήτηση ψυχολογικής βοήθειας είναι η αντίληψη ότι το άτομο που αναζητά ψυχολογική υποστήριξη είναι **ανεπιθύμητο** ή **κοινωνικά μη αποδεκτό** (Vogel, et al. 2006), ή ότι θεωρείται από τους άλλους **τρελό** (Nelson et al., 1985). Στο στρατό η **αδυναμία** (McFarling et al., 2011 · Gibbs et al. 2011) και η **επικινδυνότητα** (Hipes, 2011) είναι στερεοποιημένα χαρακτηριστικά για όσους αναζητούν ψυχολογική βοήθεια και οδηγούν στον στιγματισμό.

Η στάση προς το θεσμό ψυχολογικής υποστήριξης στο στρατιωτικό περιβάλλον είναι σε πολύ μεγάλο βαθμό αρνητική (Καραμανάλη και συν., 2010). Η πρόθεση αναζήτησης ψυχολογικής υποστήριξης στο στρατιωτικό περιβάλλον συσχετίζεται θετικά με τη θετική στάση προς το θεσμό και αρνητικά με πεποιθήσεις στιγματισμού (Καραμανάλη & Ντάνη, 2011). Βασικό εμπόδιο στην αναζήτηση βοήθειας από τους ειδικούς ψυχικής υγείας εμφανίζεται ο φόβος του προσωπικού και δημόσιου στιγματισμού (Καραμανάλη, 2013), ενώ διαμεσολαβείται από την αναγνώριση της χρησιμότητας του θεσμού (Καραμανάλη & Ντάνη, 2015).

Σκοπός

Η παρούσα έρευνα αξιοποιώντας τη θεωρία των Κοινωνικών Αναπαράστασεων (Moscovici, 1961) έχει ως στόχο τη διερεύνηση του πεδίου της αναζήτησης ψυχολογικής υποστήριξης στο περιβάλλον του στρατού, την προσέγγιση της αναπαραστασιακής δομής του θέματος από την πλευρά των εκπαιδευόμενων στελεχών και το ρόλο που διαδραματίζει στο πλαίσιο αυτό η έννοια του στιγματισμού. Στόχος είναι ο εντοπισμός των ενδεχόμενων διαφορών ανάμεσα στις αναπαραστάσεις των ίδιων ατόμων ανάλογα:

- ✓ με το πλαίσιο διεξαγωγής της ψυχολογικής υποστήριξης
- ✓ το ρόλο και την ιδιότητα του στρατιωτικού προσωπικού (αξιωματικός, εκπαιδευόμενος σε ΑΣΕΙ, στρατιώτης)

Μεθοδολογία

Υ1. : Η δομή της κοινωνικής αναπαράστασης θα διαφέρει με βάση το αν αναφέρεται σε εκπαιδευόμενους ΑΣΕΙ, Μόνιμα Στελέχη ή στρατιώτες, ανάλογα δηλαδή με την ιδιότητα και τη θέση του στρατιωτικού προσωπικού

Υ2. : Στον κεντρικό πυρήνα της αναπαράστασης για τα ΑΣΕΙ και τα Στελέχη αναμένονται αναφορές στη διαδικασία στιγματισμού και ιδιαίτερα τα στοιχεία εκείνα που αναφέρονται στην στρατιωτική ανεπάρκεια και ακαταλληλότητα

Υ3. : Η δομή της αναπαράστασης αναμένεται να είναι αρκετά σταθερή χωρίς ύπαρξη δυναμικής ζώνης

Το δείγμα της έρευνας αποτελούσαν 143 άτομα (N=143)

εκπαιδευόμενοι άντρες σε ελληνικό ΑΣΕΙ

Η συγκέντρωση των δεδομένων έγινε με τη μέθοδο των ελευθέρων συνειρμών σύμφωνα με το δομικό μοντέλο της αναπαράστασης (Vergès, 1996)

Οι ερωτήσεις που τέθηκαν στα άτομα που έλαβαν μέρος στην έρευνα ήταν οι ακόλουθες:

- ✓ Πείτε τις τρεις (3) πρώτες λέξεις που σας έρχονται στο μυαλό όταν ακούτε τη φράση: **Ψυχολογική Υποστήριξη στα ΑΣΕΙ**
- ✓ Πείτε τις τρεις (3) πρώτες λέξεις που σας έρχονται στο μυαλό όταν ακούτε τη φράση: **Ψυχολογική Υποστήριξη στη Μονάδα**
- ✓ Πείτε τις τρεις (3) πρώτες λέξεις που σας έρχονται στο μυαλό όταν ακούτε τη φράση: **Ψυχολογική Υποστήριξη και Μόνιμα Στρατιωτικά Στελέχη**

Ανάλυση

Το σύστημα κατηγοριών

δυσκολία: καταπίεση, δυσκολία, δυσκολίες, πρόβλημα, τιμωρία, βία, αδιέξοδο, αντίδραση, πίεση, προβλήματα

συναίσθημα: πόνος, νοσταλγία, στρες, φόβος, απόγνωση, αγάπη, διάθεση, θλίψη

θετική αξιολόγηση και αποτελέσματα: βελτίωση, λύση, πολύ καλή βοήθεια, υποστήριξη, πρόληψη, αντιμετώπιση, φροντίδα, χρήσιμη, αποτελεσματική, αναγκαιότητα, σημαντική, σωστό

έλλειψη στρατιωτικών αρετών και υποτιμητικά σχόλια: ακαταλληλότητα, αδύναμος, κατάρρευση, ανικανότητα, άχρηστος, ακατάλληλος, απροσάρμοστος, έλλειψη αυτοπεποίθησης & αντοχής, **το στίγμα και συνέπειες:** προκατάληψη, αποπομπή, ρεζίλεμα, ταμπού, περιθωριοποίηση

ψυχική ασθένεια: ασθένεια, άρρωστος, νοσοκομείο, **χάπια**, ψυχοφάρμακα, κατάθλιψη, τρέλα, τρελός, **παλαβός**

ψυχολόγοι και όροι: γιατρός, ψυχολογικά τεστ, γραμμή ψυχολογικής υποστήριξης, ψυχανάλυση, θεραπευτήριο, ψυχίατρος,

απαξίωση του θεσμού: ανόητη, δαπανηρή, αταίριαστη, ανούσια, έσχατη λύση, υπερβολική, βαρετό

διαδικασία ψυχολογικής υποστήριξης: συζήτηση, επικοινωνία, ερωτήσεις, υποχρεωτικό, εμπιστοσύνη, όχι εύκολα, προσβάσιμη, συνέντευξη, ειλικρίνεια, προαιρετικό

στρατιωτικοί ρόλοι και όροι: ΣΣΕ, ΑΣΕΙ, ΤΥΥ, 414, ΒΣΕ, στρατός, λοχαγός, άσσοι, δικούσα, πόλεμος

άλλα: φίλος, οικογένεια, διασκέδαση, αυτοκτονία, εκπαίδευση

Αποτελέσματα

		ΑΣΕΙ	
		Σειρά εμφάνισης	
		< 1,91	≥ 1,91
Σ	>36	Δυσκολία : 48 (1,89) Θετική αξιολόγηση και αποτελέσματα: 109 (1,75) Ορολογία ψυχολογίας: 43 (1,90) Απαξίωση του θεσμού:43 (1,90)	Συναίσθημα : 25 (1,94) Στρατιωτικές αρετές και αντίθετα: 32 (1,96) Στίγμα και συνέπειες: 22 (1,95) Ψυχική υγεία και ασθένεια: 28 (1,94) Διαδικασία ψυχολογικής υποστήριξης : 21 (1,95) Στρατιωτική ορολογία: 15 (1,97)
Υ			
Χ			
Ν			
Ο	≤36		
Τ			
Η			
Τ			
Α			
		Μέση συχνότητα για τις 10 κατηγορίες: 12 Μέση σειρά για τις 10 κατηγορίες:	Ελλιπίες απαντήσεις : 18 Σύνολο : 429

Αν στη γενική κατηγορία στίγμα εντάξουμε τις κατηγορίες: στρατιωτικές αρετές και έλλειψή τους – στίγμα και συνέπειες – ψυχική ασθένεια **τότε ο πίνακας διαμορφώνεται:**

		ΑΣΕΙ	
		Σειρά εμφάνισης	
		< 1,91	≥ 1,91
Σ	>36	Δυσκολία : 48 (1,89) Θετική αξιολόγηση και αποτελέσματα: 109 (1,75) Ορολογία ψυχολογίας: 43 (1,90) Απαξίωση του θεσμού:43 (1,90)	Στίγμα (στρατιωτικές αρετές και έλλειψή τους – στίγμα και συνέπειες – ψυχική ασθένεια) 82 (1,95)
Υ			
Χ			
Ν			
Ο	≤36		
Τ			
Η			
Τ			
Α			
		Μέση συχνότητα για τις 10 κατηγορίες: 12 Μέση σειρά για τις 10 κατηγορίες:	Σύνολο : 429

		ΜΟΝΑΔΑ	
		Σειρά εμφάνισης	
		< 1,91	≥ 1,91
Σ	>13	Προβλήματα : 64 (1,85) Θετική αξιολόγηση και αποτελέσματα: 141 (1,67) Στρατιωτικές αρετές και αντίθετα: 41 (1,90)	Απαξίωση του θεσμού: 34 (1,92) Συναίσθημα: 20 (1,95) Ψυχική υγεία και ασθένεια: 14 (1,97) Διαδικασία ψυχολογικής υποστήριξης : 23 (1,95) Στρατιωτική ορολογία: 34 (1,92)
Υ			
Χ			
Ν			
Ο	≤13		
Τ			
Η			
Τ			
Α			
		Μέση συχνότητα για τις 10 κατηγορίες: 12 Μέση σειρά για τις 10 κατηγορίες:	Σύνολο : 429

Αν στη γενική κατηγορία στίγμα εντάξουμε τις κατηγορίες: στρατιωτικές αρετές και έλλειψή τους – στίγμα και συνέπειες – ψυχική ασθένεια **τότε ο πίνακας διαμορφώνεται:**

		ΜΟΝΑΔΑ	
		Σειρά εμφάνισης	
		< 1,91	≥ 1,91
Σ	>13	Προβλήματα : 64 (1,85) Θετική αξιολόγηση και αποτελέσματα: 141 (1,67)	Απαξίωση του θεσμού: 34 (1,92) Συναίσθημα : 20 (1,95) Στίγμα (στρατιωτικές αρετές και έλλειψή τους – στίγμα και συνέπειες – ψυχική ασθένεια) 67 (1,94) Διαδικασία ψυχολογικής υποστήριξης : 23 (1,95) Στρατιωτική ορολογία: 34 (1,92)
Υ			
Χ			
Ν			
Ο	≤13		
Τ			
Η			
Τ			
Α			
		Μέση συχνότητα για τις 10 κατηγορίες: 12 Μέση σειρά για τις 10 κατηγορίες:	Σύνολο : 429

Αποτελέσματα

		ΣΤΕΛΕΧΗ	
		Σειρά εμφάνισης	
		< 1,91	≥ 1,91
Σ	>12	Προβλήματα : 70 (1,84) Θετική αξιολόγηση και αποτελέσματα: 152 (1,65)	Συναίσθημα : 37 (1,91) Στρατιωτικές αρετές και αντίθετα: 27 (1,95) Ορολογία ψυχολογίας: 13 (1,98) Ψυχική υγεία και ασθένεια: 20 (1,95) Απαξίωση του θεσμού: 35 (1,92)
Υ			
Χ			
Ν			
Ο	≤12		
Τ			
Η			
Τ			
Α			
		Μέση συχνότητα για τις 10 κατηγορίες: 12 Μέση σειρά για τις 10 κατηγορίες: 1,91	Στίγμα και συνέπειες: 11 (1,97) Διαδικασία ψυχολογικής υποστήριξης : 8 (1,98) Στρατιωτική ορολογία: 6 (1,99) Άλλα : 14 Ελλιπίες απαντήσεις :36 Σύνολο : 429

Αν στη γενική κατηγορία στίγμα εντάξουμε τις κατηγορίες: στρατιωτικές αρετές και έλλειψή τους – στίγμα και συνέπειες – ψυχική ασθένεια **τότε ο πίνακας διαμορφώνεται:**

		ΣΤΕΛΕΧΗ	
		Σειρά εμφάνισης	
		< 1,91	≥ 1,91
Σ	>12	Προβλήματα : 70 (1,84) Θετική αξιολόγηση και αποτελέσματα: 152 (1,65)	Συναίσθημα : 37 (1,91) Στρατιωτικές αρετές και αντίθετα: 27 (1,95) Ορολογία ψυχολογίας: 13 (1,98) Απαξίωση του θεσμού: 35 (1,92) Στίγμα : (στρατιωτικές αρετές και έλλειψή τους – στίγμα και συνέπειες – ψυχική ασθένεια) 58 (1,95)
Υ			
Χ			
Ν			
Ο	≤12		
Τ			
Η			
Τ			
Α			
		Μέση συχνότητα για τις 10 κατηγορίες: 12 Μέση σειρά για τις 10 κατηγορίες: 1,91	Ελλιπίες απαντήσεις :36 Σύνολο : 429

Συμπεράσματα

- Η κοινωνική αναπαράσταση διαφοροποιείται ανάλογα με το ρόλο και τη θέση στο στράτευμα
- Οι όροι που σχετίζονται με τον στιγματισμό δεν εμφανίζονται στον πυρήνα της αναπαράστασης, και στις τρεις περιπτώσεις, όπως αναμενόταν
- Όροι που σχετίζονται με απουσία στρατιωτικών αρετών εμφανίζονται στον κεντρικό πυρήνα της αναπαράστασης για το στρατιωτικό προσωπικό στη μονάδα ενώ για τα μόνιμα στελέχη οι αντίστοιχοι όροι υπάρχουν στη δυναμική ζώνη και για τους εκπαιδευόμενους στην περιφέρεια
- Χρειάζεται να διερευνησουμε αν η διαδικασία της εκπαίδευσης, η διαμόρφωση νέας κοινωνικής ταυτότητας και ενδυνάμωσης της αυτό-εικόνας του ατόμου, και η ενδο-ομάδα διαμεσολαβούν και κρατούν τους όρους της στρατιωτικής ανεπάρκειας στην περιφέρεια για τους εκπαιδευόμενους

Βιβλιογραφία

- Bardin, L. (1993). *L'analyse de contenu*. Paris: Presses Universitaires de France
- Greene-Shortridge T.M., Britt T.W., Castro C.A. (2007) The stigma of mental health problems in the military. *Mil Med* 172: 157-161.
- Καραμανάλη Β., Αθανασίου Σ., Αθηναίου Α., Κατσαβελάκης Κ., Γαβαλάς Α. (2010). Ο θεσμός της Ψυχολογικής Υποστήριξης στις παραγωγικές σχολές: το παράδειγμα της Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων, Ημερίδα Ψυχοκοινωνικής Μέριμνας του Στρατού Ξηράς.
- Καραμανάλη, Β. (2013). Στιγματισμός απεύθυνσης στους ειδικούς ψυχικής υγείας και στάσεις απέναντι στο θεσμό της Ψυχολογικής υποστήριξης: ένα διακλαδικό παράδειγμα, Ημερίδα Ψυχοκοινωνικής Μέριμνας του Στρατού Ξηράς.
- Καραμανάλη, Β., Ντάνη, Σ. (2015 υπό δημοσίευση) Ο Θεσμός Ψυχολογικής Υποστήριξης στο στρατιωτικό περιβάλλον: στάσεις, φόβος στιγματισμού, πρόθεση απεύθυνσης στον ειδικό ψυχικής υγείας, *Επιστημονικά Δημοσιεύματα, ΣΣΕ*.
- Καραμανάλη, Β. & Καραδήμας, Ν. (υπό επεξεργασία) Αίσθηση από-αποτελεσματικότητας, αυτοεκτίμησης και κοινωνικός στιγματισμός στη διαδικασία αναζήτησης βοήθειας από τον ειδικό ψυχικής υγείας στο στρατιωτικό πλαίσιο. Matthews, M. D. (2014) Head strong: How psychology is revolutionizing war. New York.
- Σακαλάκη, Μ. (2001). Η ανάλυση περιεχομένου στο ΠΑΠΑΣΤΑΜΟΥ, Σ. *Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Vergès, P. (1994). Approches du noyau central. Propriétés quantitatives et structurales, IN GUIMELLI, C. : *Structures et transformations des représentations sociales*, Neuchâtel, Delachaux et Niestlé.
- Vogel et al.(2009) Measuring Perceptions of Stigmatization by Others for Seeking Psychological Help: Reliability and Validity of a New Stigma Scale With College Students. *Journal of Counseling Psychology*, vol. 56, 2, 301–308

Στοιχεία Επικοινωνίας

Βασιλική Καραμανάλη
Λέκτορας Ψυχολογίας
Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων

Λιθύβης 3γ

Τ.Κ: 16562 Αθήνα

Τηλ: +30 2109961066

Email: vaskar3@yahoo.com